

ROMAN JUSIAK

WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE
A PRZYSTOSOWANIE I NIEDOSTOSOWANIE SPOŁECZNE
WSPÓŁCZESNEGO MŁODEGO POKOLENIA

WSTĘP

Uznawane przez człowieka wartości są ważnym czynnikiem modyfikującym ludzkie zachowania. Uporządkowana hierarchia przyjmowanych wartości, ich konsekwentna realizacja stwarza harmonię osobową i ułatwia funkcjonowanie w życiu społecznym. Problematyka wartości oraz jej związek z zachowaniami ludzkimi jest często podejmowana przez badaczy, a zagadnienia te są szeroko opisane w literaturze przedmiotu. Wiadomo, że w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie – a takim jest rzeczywistość współczesnej Polski – hierarchie uznawanych wartości podlegają ciągłym zmianom¹.

Faktem jest, że w procesie rozwoju człowieka zmieniają się uznawane hierarchie wartości, a konsekwencją tego jest zmiana postaw (zachowań). Proces ten dotyczy szczególnie młodego pokolenia, które w procesie socjalizacji redefiniuje określone wartości, starając się samodzielnie wybierać własny system wartości. Współczesne systemy wartości podlegają przekształceniom w miarę dynamicznego przeobrażania się świata społecznego². Okre-

Dr hab. ROMAN JUSIAK OFM, prof. KUL – kierownik Katedry Pedagogiki Opiekuńczej, Instytut Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: rjusiak@kul.pl

¹ R. J u s i a k, F. W. W a r o, *Przemiany w preferencji wartości młodzieży polskiej okresu „przełomu”*, „Ethos” 6(1993), nr 23, s. 75.

² F. W. W a r o, *Współczesne elity a wartości i kwalifikacje*, w: *Społeczne światy wartości. Księga pamiątkowa z okazji 70. Jubileuszu prof. dr. hab. Józefa Styka*, red. A. Kolaśa-Nowak, W. Misztal, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2012, s. 145.

ślone sytuacje i konteksty stanowią wynik działania różnych podmiotów socjalizacyjnych, które wpływają na kształtowanie młodzieży. Ta kategoria społeczna jest szczególnie podatna na proponowane jej „nowe” wartości, które wydają się jej ukazywać nowe (czy zawsze lepsze?) perspektywy samorealizacji i podmiotowego zaistnienia. Niewątpliwie różne siły zewnętrzne wpływają na młodzież, ale zasadnicze znaczenie mają „podstawowe sytuacje”, które są specyficzne dla kontekstu danego społeczeństwa i jego kultury³. Do tego czasu wartości chrześcijańskie – z których wywodzą się tzw. wartości ogólnoludzkie – poprzez procesy wychowania i socjalizację zasadniczo wpływały na formacje młodego pokolenia. I można przytoczyć wiele znanych historycznych przykładów pozytywnych zachowań młodych ludzi, którzy przyjmowali chrześcijańskie wartości.

Preferencja wartości kształtuje postawy człowieka wobec innych oraz otaczającego świata. Współcześnie u młodzieży można stwierdzić zagubienie w świecie wartości, bowiem w życiu społecznym (szczególnie we współczesnej polityce i propagandzie medialnej) preferuje się głównie wolności wyboru, jako zasadniczy kierunek samorealizacji. Odrzuca się (a nawet niektóre siły społeczne wprost zwalczają) tradycyjne wartości, które koncentrowały się na rodzinie, narodzie i religii. Badania wykazują, że świat wartości młodzieży kształtowany jest przez wiele czynników, szczególnie przez rodzinę, szkołę, Kościół, grupy rówieśnicze, środowisko lokalne, media itp. Niewątpliwie zaburzenia w sferze lansowanych przez środowiska socjalizacyjne wartości powodują zagubienie młodego pokolenia i dezorientację, które często skutkują niedostosowaniem społecznym i różnego rodzaju patologiami.

Współcześnie obserwujemy ewidentny kryzys wychowania, który wyraża się niedostosowaniem społecznym oraz upowszechnianiem się wśród młodzieży patologii. Szkoły i inne środowiska (samorządy, Kościół katolicki) podejmują różnego rodzaju działania na rzecz ochrony młodego pokolenia i powstaje wiele instytucji, które oferują szczególną troskę o dzieci i młodzież. Dzięki osiągnięciom psychologii (szczególnie badaniom z zakresu psychologii rozwojowej) oraz socjologii (badania i analizy dotyczące społecznych warunków wychowania) społeczeństwo dysponuje dużą wiedzą pedagogiczną, Teoretycznie więc w sferze wychowania i socjalizacji powinno być coraz lepiej, ale niestety jest coraz trudniej realizować wychowanie i zwiększa się zapotrzebowanie na działania resocjalizacyjne wśród młodzieży. Głównym źródłem

³ H. M. G r i e s e, *Socjologiczne teorie młodzieży. Wprowadzenie*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 1996, s. 125.

obserwowanego obecnie kryzysu wychowania jest ideologizacja działań pedagogiki i chaos aksjologiczny oraz niszczenie tradycyjnych wartości, przy braku przekazywania młodemu pokoleniu wartości, które właściwie ukierunkowują aktywność człowieka.

Zasadniczym celem podjętych tu analiz będzie próba teoretycznego ukazania, w jakim zakresie można prawomocnie sformułować tezę, która oczywiście powinna zostać zweryfikowana empirycznie, że wartości chrześcijańskie mogą być ważnym elementem w wychowaniu młodego pokolenia, a także mają znaczenie w przystosowaniu lub niedostosowaniu społecznym. Zagadnienie to jest bardzo ważne, bowiem to młodzież będzie decydowała o przyszłym kształcie naszego społeczeństwa i jego kulturze, dlatego ważną sprawą jest, jakie ona przyjmuje wartości i jakimi kieruje się w postępowaniu.

1. WARTOŚCI W PROCESIE WYCHOWANIA

Definiowanie wartości jest niezmiernie trudne⁴, ale dla pedagogów i analityków życia społecznego konieczne. Wartościami interesuje się nie tylko pedagogika, ale również filozofia i etyka, antropologia kulturowa i etnografia, socjologia i psychologia społeczna, prawo i prakseologia, polityka społeczna, a także ekonomia, matematyka, logika, przyrodoznawstwo i nauki o sztuce⁵. Ta powszechność zainteresowań nie ułatwia jednak precyzyjnego określenia pojęcia „wartości”. W konsekwencji w literaturze przedmiotu odnajdujemy wiele definicji i punktów widzenia na ten temat.

Pojęcie „wartość” pochodzi od słowa „walor” i oznacza: wartość, pozytyw, dobra strona, być silnym, zdrowym, potężnym, mającym znaczenie dla siebie i dla kogoś. Gdy mówi się o wartości rzeczy, oznacza to, że dostrzega się jej doniosłość. Termin „wartości” w potocznym języku oznaczał siłę, zdrowie fizyczne, odwagę, męstwo i siłę charakteru⁶, określano też nim „duchowe, moralne przekonania jednostek i grup społecznych, kierujące postawami oraz zachowaniami jednostkowymi i zbiorowymi”⁷. Wartość „to podstawowa kate-

⁴ W. T a t a r k i e w i c z, *Parerga*, Warszawa: PWN 1978, s. 61.

⁵ R. J u s i a k, *Refleksje o świecie wartości nauczycieli w kontekście transformacji ustrojowej w Polsce*, „Studia Sandomierskie”. Teologia-Filozofia-Historia 9(2002), s. 112.

⁶ K. D e n e k, *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Poznań–Toruń: Wydawnictwo EDYTOR 1994, s. 16.

⁷ H. M i e l i c k a, *Socjologia wychowania – wybór tekstów*, Kielce: Wydawnictwo Stachurski 2000, s. 225.

goria aksjologii, oznaczająca wszystko, co cenne, godne pożądania i wyboru; co stanowi ostateczny cel ludzkich dążeń. Czasem definiuje się wartość jako to, co ma znaczenie dla człowieka, co nadaje sens jego poczynaniom”⁸.

Definiowanie wartości nie jest rzeczą prostą⁹. Pojęcie „wartość” często używane jest w mowie potocznej i opracowaniach naukowych. Najogólniej można stwierdzić, iż wartością jest przedmiot lub cel aktów poznawczo-uczuciowo-woliacyjnych. Inaczej mówiąc: przedmiot jest wtedy wartościowy, gdy realizuje swą idealną formę, gdy realizuje w sobie właściwy cel. W rozważaniach filozoficznych dotyczących wartości można wyróżnić wiele ujęć. Wartości ujmuje się, jako przeżycia intencjonalnej treści lub (ujęcie epistemologiczne) jako byt obiektywny, albo też jako byty idealne i odczuwalne (koncepcja fenomenologiczna)¹⁰.

Najogólniej można stwierdzić, że w filozofii wartość odnosi się do tego, co cenne, co zgodne z naturą, czego chcemy. Jest to przedmiot (aktualnego lub potencjalnego) dążenia, to cel, który jest pożądany oraz coś, co zaspokaja czyjeś potrzeby, zainteresowania, a dostarcza zadowolenia, przyjemności¹¹. Wartości można zatem określić jako cele, normy i zasady postępowania, które umożliwiają rozwój człowieka i osiągnięcie satysfakcji w życiu. Wartość to wyobrażenie jawne lub ukryte tego, co powinno być preferowane, to wyobrażenie, które wywiera wpływ na wybór spośród możliwych sposobów postępowania czy środków w celu działania¹². Wartości to ostateczny efekt wielu procesów selekcji i uogólnienia, których wynikiem jest stabilność oraz zorganizowanie indywidualnego zachowania¹³; to trwałe przekonanie, że dany sposób postępowania lub ostateczny cel życia jest jednostkowo i społecznie bardziej atrakcyjny niż inne sposoby zachowania się i inne cele życiowe¹⁴.

⁸ *Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynek, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta 1994.

⁹ U. J e r u s z k a, *Problemy metodyki badań nad wartościami uczniów szkół zawodowych dla młodzieży*, w: *Z badań w pedagogice nad wartościami*, red. W. Furmanek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2006, s. 129.

¹⁰ E. W y s o c k a, *Młodzież a wartości. Rozbieżność interpretacji wartościowania młodzieży w świetle odmiennych perspektyw teoretycznych i metodologicznych*, w: *Z badań w pedagogice nad wartościami*, s. 115.

¹¹ A. B. S t ę p i e ń, *Wstęp do filozofii*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2001, s. 103.

¹² M. M a r o d y, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa: PWN 1976, s. 178.

¹³ T. M. N e w c o m b, *Social Psychology*, New York 1970, s. 66.

¹⁴ M. R o k e a c h, *The Nature Of Human Values*, New York 1973, s. 5.

Na gruncie nauk społecznych wartości wiązane są z przeżyciami i zachowaniami ludzi, ich postawami, sądami, emocjami¹⁵. Psychologowie rozpatrują wartości ze względu na ich znaczenie w życiu psychicznym człowieka, socjologowie zaś biorą pod uwagę społeczne wektory kształtowania się wartości oraz analizują ich funkcje w życiu społecznym. Wartość rozumie się jako własność bądź jakość rzeczy czyniąca ją użyteczną, pożądaną bądź wysoko cenioną. Natomiast w znaczeniu ogólnym przyjmuje się, że wartości to abstrakcyjna zasada wyznaczająca wzorce zachowania w danej kulturze czy społeczeństwie, którą – w efekcie procesu socjalizacji – członkowie danego społeczeństwa skłonni są wysoko cenić.

Wartości społeczne, jak się je często nazywa, tworzą podstawowe zasady, wokół których dokonuje się integracja celów indywidualnych i społecznych. Typowymi przykładami tak pojmowanych wartości są wolność, sprawiedliwość, wykształcenie itp.¹⁶ W socjologii przez wartość rozumie się najczęściej to wszystko, co wiąże się z pozytywnymi emocjami, co skupia na sobie pragnienia i dążenia człowieka, co uważa się za ważne i istotne w życiu, godne pożądania, zdobycia jako rzeczy cennej¹⁷. Antropologów kulturowych interesuje głównie wpływ wartości na tworzenie i upowszechnianie dóbr kultury¹⁸.

Wartości ukierunkowują ludzką aktywność, w związku z czym można wyróżnić ich następujące funkcje: prowadzą one do zajmowania określonych ról w społeczeństwie, predysponują do preferowania określonych przekonań, stanowią podstawę oceny zalet i wad osoby lub przedmiotu, informują, w jaki sposób doskonalić przekonania, postawy, działania¹⁹. Można powiedzieć, że wartości konstytuują strukturę osobowości jednostki i jej sposób funkcjonowania, określają jej tożsamość i orientacje życiowe²⁰.

Najogólniej można stwierdzić, że wartość to przedmiot lub określone stany rzeczy, które wzbudzają emocje pozytywne i ku którym jednostka skierowuje

¹⁵ K. Ż y g u l s k i, *Wartości i wzory kultury*, Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ 1975, s. 19-20.

¹⁶ A. S. R e b e r, *Słownik psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2000.

¹⁷ H. M i e l i c k a, *Socjologia wychowania – wybór tekstów*, Kielce: Wydawnictwo Stachurski 2000, s. 233.

¹⁸ M. J. S z y m a ń s k i, *Młodzież wobec wartości*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych 1998, s. 10-11

¹⁹ R o k e a c h, *The Nature of Human Values*, s. 5.

²⁰ A. G a ń c z a r c z y k, *Orientacje życiowe młodzieży w warunkach transformacji ustroju*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1994, s. 14.

swe dążenia i pragnienia²¹. Wartością jest to, co jest przedmiotem pożądanego, co jest upragnione przez człowieka, co jest celem jego zabiegów, a więc co jest ważne i uznawane za bardziej cenne od innych przedmiotów (materialnych i niematerialnych) oraz warte tego, aby je w życiu osiągnąć²². Są one przedmiotami ludzkich pragnień²³, są także układem odniesienia dla norm moralnych, czyli dostarczają postaw do akceptowania bądź odrzucenia norm²⁴. Wartość jest więc przypisywana przedmiotom ze względu na zainteresowanie, jakie wzbudzają²⁵. Wartość jest to cecha, która przysługuje danej rzeczy bądź przypisywany jej przedmiot. W pierwszym ujęciu możemy mówić o obiektywistycznym ujęciu wartości, natomiast w drugim o ujęciu subiektywistycznym²⁶. Charakter subiektywny jest zawsze dla kogoś i w jakimś stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni zaspokojeniem jego potrzeby. Podkreśla się, że wybór wartości i ich powstanie uwarunkowane są sytuacją społeczno-ekonomiczną, poziomem kultury, światopoglądem, przyjętymi wzorami osobowymi²⁷.

Wartość jest to dowolny przedmiot materialny lub idealny, idee lub instytucje, przedmiot rzeczywisty lub wymagowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus. Wartościami są te przedmioty czy stany rzeczy, które jednostkom i grupom zapewniają równowagę psychiczną, dają zadowolenie, dążenie do nich lub ich osiągnięcie daje poczucie dobrze spełnionego obowiązku, bądź te, które są niezbędne dla utrzymania wewnętrznej spójności grupy, jej siły i jej znaczenia wśród innych grup.

Wartości są regulatorami ludzkich dążeń oraz społecznego funkcjonowania, pozwalają na ocenę własnego i cudzego postępowania, służą jako podstawa oceny społecznej przydatności członków grupy. Wpływają na hierarchię spo-

²¹ H. Ś w i d a, *Pojęcie wartości i jej znaczenie dla funkcjonowania osobowości*, w: *Młodość a wartości*, red. H. Świda, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1979, s. 18.

²² M. T a l a r c z y k, *Znaczenie wartości*, „Wychowawca” 2004, nr 6, s. 9

²³ S. O s s o w s k i, *Dzieła*, t. III: *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa: PWN 1967, s. 72.

²⁴ S. M i c h a ł o w s k i, *Pedagogia wartości*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo DEBIT 1993.

²⁵ H. B u c z y Ń s k a - G a r e w i c z, *Znak, znaczenie, wartość*, Warszawa: Wydawnictwo: Książka i Wiedza 1975, s. 115.

²⁶ W. K o j s, *Działanie edukacyjne jako wartość i wskaźnik wartości. Wybrane kwestie metodologiczne i pedagogiczne*, w: *Z badań w pedagogice nad wartościami*, s. 66.

²⁷ J. G a j d a, *Wartości w życiu człowieka*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1997, s. 13.

łeczną i na zasady współżycia społecznego. Są one wytworem zbiorowym, kształtują się nieraz w długotrwałych procesach, są wynikiem doświadczeń zbiorowych²⁸. Wartość to cecha obiektu w relacji do podmiotu, jego potrzeb, dążeń i zainteresowań. Z jednej strony ma charakter subiektywny, ale równocześnie jest wyznaczona obiektywnymi właściwościami przedmiotu oraz społeczno-historycznymi i kulturowymi uwarunkowaniami²⁹. Wartości mają więc również wymiar społeczny³⁰. Są nimi idee i zjawiska społeczne, przedmioty materialne i niematerialne, stany, rzeczy, osoby i grupy, które są (przez jednostkę, warstwę, grupę, klasę społeczną) oceniane dodatnio lub ujemnie, albo też aprobowane lub odrzucone. Stanowią one jeden z głównych wyznaczników i celów ludzkich działań³¹.

W literaturze przedmiotu wyodrębnia się wartości, które są wyznawane (deklarowane), oraz takie, które są realizowane. Jeżeli wartości nie są realizowane, to człowiek przeżywa konflikt wewnętrzny i ma poczucie rozdarcia³². Prowadzi to do frustracji i niedostosowania społecznego. Wiadomo, że wartości uruchamiają ludzką motywację do działania, często dążenie do ich osiągnięcia traktuje się jako przymus³³.

W konkluzji można stwierdzić, że wartość jest to coś cennego, coś co odpowiada wysokim wymaganiom, coś godnego pożądania i stanowiące cel ludzkich dążeń. Są to przede wszystkim idee, przekonania, ideały, które są uznawane przez zbiorowość społeczną i jednostki za szczególnie cenne³⁴. Oczywiście mogą to być również przedmioty materialne. Wartość stanowi cel ludzkich dążeń, dlatego wartości programują przeżycia człowieka i ukierunkowują działania. Wartości mogą pełnić różne funkcje, np. integracyjne, nadanie sensu życiu, porządkowanie działań, układ odniesienia w ocenianiu zachowań, motywacyjne itp.³⁵

²⁸ J. S z c z e p a ń s k i, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN 1972, s. 97.

²⁹ *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczuk, Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna 1979, s. 319.

³⁰ J u s i a k, *Refleksje o świecie wartości nauczycieli*, s. 112.

³¹ K. O l e c h n i c k i, P. Z a ł ę c k i, *Słownik socjologiczny*, Toruń: Wydawnictwo Graffiti BC 1997, s. 239.

³² G a j d a, *Wartości w życiu człowieka*, s. 14.

³³ U. K a z u b o w s k a, *Rodzina jako najważniejsza przestrzeń kształtowania się systemu wartości i tożsamości dziecka*, w: *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*, red. W. Muszyński, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2010, s. 43.

³⁴ *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, t. VII, red. E. Różycka, J. M. Śnieciński, Warszawa: Wydawnictwo „Żak” 2005, s. 38.

³⁵ K o j s, *Działanie edukacyjne jako wartość i wskaźnik wartości*, s. 67.

2. WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE A SPOŁECZNO-KULTUROWE KONTEKSTY FUNKCJONOWANIA MŁODZIEŻY POLSKIEJ

Nawiązując do przytoczonych określeń, istotę wartości można ująć jako względnie stałe przekonanie, iż określone postępowanie lub ostateczny cel życia jest indywidualnie i społecznie bardziej atrakcyjny, niż inne sposoby zachowania się oraz inne cele życiowe³⁶. Są to więc standardy motywujące i kierujące ludzką aktywnością, w tym szczególnie związaną z zachowaniami religijnymi. Analizy historyczne oraz badania socjologiczne wykazują, że przyjęcie chrześcijańskich wartości w procesie wychowania sprzyja integralnemu rozwojowi osoby³⁷. Niewątpliwie konsekwentne postępowanie oparte na ewangelicznych ideałach chroni też od patologii i ułatwia wychodzenie z nieprzystosowania społecznego.

Fundamentalną wartością w religii chrześcijańskiej jest miłość Boga i miłość bliźniego. W chrześcijaństwie Bóg jest uznawany za Miłość doskonałą, Stwórcę wszechświata i Zbawiciela ludzi. Bóg pragnie zbawienia każdego człowieka (każdy człowiek jest „dzieckiem Bożym”). Chrześcijańskie wartości można ująć w trzy zasadnicze elementy: jest to wiara w osobowego Boga oraz miłość Boga i miłość bliźniego, która wyraża się w szacunku do każdego człowieka, w altruizmie, w trosce o rodzinę, a także w realizowaniu idei sprawiedliwości i pokoju. Przebieg procesu wychowania jest związany z całokształtem wpływów kształtujących osobowość człowieka, a więc głównie przez oddziaływanie rodziny, szkoły, Kościoła, mediów itd. Rozwój osobowy dokonuje się poprzez przekazywane wartości.

Na szczycie chrześcijańskiej hierarchii wartości jest Osobowy Bóg (jest on Miłością), a wiara w Niego i miłość są podstawowymi normami postępowania. Na drugim miejscu jest miłość człowieka: należy miłować siebie i bliźniego. Relacje z innymi w chrześcijaństwie są oparte na zasadzie miłości: „Miłuj bliźniego jak siebie samego”. W praktyce wyraża się to w dążeniu do rozsądnej troski o siebie (własne zbawienie, rozwój duchowy, kulturalny, społeczny, fizyczny itd.) oraz innych (bliźnich) i o dobro wspólne. Dokonuje się to poprzez realizację dekalogu, wartości ewangelicznych oraz cnót chrześcijańskich i uczynków miłosierdzia. Uczynki miłosierdzia to zalecenia (przy-

³⁶ K. O s t r o w s k a, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 1994, s. 12.

³⁷ R. J u s i a k, *Kościół katolicki wobec wybranych kwestii społecznych i religijnych w Polsce. Studium socjologiczne*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009, s. 580.

kazania) Kościoła dotyczące dzieł miłości, przez które wierzący przychodzi z pomocą bliźniemu w potrzebach jego ciała i duszy. Uczynki miłosierne względem duszy to: wątpiącym dobrze radzić, nieumiejących pouczać, grzeszących upominać, strapiionych pocieszać, urazy darować, przykrych cierpliwie znosić, modlić się za żywych i umarłych. Natomiast uczynki miłosierne względem ciała to: łaknącego nakarmić, spragnionego napoić, nagiego przyodziać, podróżnego w dom przyjąć, chorego nawiedzać, więźnia pocieszać, umarłego pogrzebać. Miłość bliźniego wyraża się w różnych sprawnościach osobowych, takich jak: kultura słowa, uprzejmość, grzeczność, punktualność, sumienność, systematyczność, szczerłość, prostolinijność, bezpretensjonalność, uczciwość, odpowiedzialność, rzetelne pełnienie określonych ról społecznych. Realizacja chrześcijańskich wartości prowadzi do rozwoju osobowego i do kształtowania zintegrowanej dojrzałej osobowości. Osobowość to wewnętrzny system regulacji pozwalający na adaptację i wewnętrzną integrację myśli, uczuć i zachowania w określonym środowisku w wymiarze czasowym (daje poczucie stabilności). Można podać wiele przykładów osób kierujących się chrześcijańskimi wartościami, które ukształtowały w sobie dojrzałe osobowości, np. Jan Paweł II, Matka Teresa z Kalkuty itd.

Wiara chrześcijańska uznaje człowieka za istotę stworzoną na obraz i podobieństwo Boże, człowiek jest „dzieckiem Bożym”, istotą przez Boga chcianą i kochaną. Życie religijne, oparte na wartościach chrześcijańskich, realizuje się poprzez miłość Boga i bliźniego, respektowanie dekalogu i nauczania Jezusa Chrystusa oraz przez pracę nad wykształceniem pewnych sprawności i norm życia codziennego, m.in. takich, jak kultura słowa, uprzejmość, grzeczność, punktualność, sumienność, systematyczność, szczerłość, prostolinijność, bezpretensjonalność, uczciwość, odpowiedzialność, rzetelne pełnienie określonych ról społecznych³⁸.

Konteksty społeczno-kulturowe stanowią dla młodzieży bardzo istotne tło, w którym rozeznaje ona własne szanse dla samorealizacji i zaistnienia, jako podmiot życia społecznego³⁹. Rozpoznając możliwości zarysowujące się w szerszym tle społecznym, młodzi przygotowują się jednak do wyboru odpowiedniej orientacji w układach podstawowych, takich jak rodzina czy szkoła. Dotyczy to w sposób szczególny orientacji wartościujących. Każdy człowiek żyje w świecie określonych wartości, bowiem każda osoba, z którą

³⁸ Tamże, s. 268.

³⁹ W. F. W a r o, *Wartości i plany życiowe młodzieży w świetle badań*, w: *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004, s. 28.

wchodzimy w interakcje, każdy przedmiot otoczenia, każde zjawisko ma jakąś wartość, która odzwierciedla się w psychice ludzkiej⁴⁰. Wyznawcy różnych religii na naczelnym miejscu stawiają wiarę w Boga, Absolut, Stwórcę, bóstwo itp. Chrześcijanie na czele uznawanych wartości stawiają miłość.

Wartości są zakorzenione w kulturze określonego społeczeństwa, w tym oczywiście wspólnoty religijnej, która formułuje normy moralne, społeczne, estetyczne itp. W dotychczasowej kulturze europejskiej (opartej na starożytnej mądrości Greków, prawie rzymskim oraz wartościach chrześcijańskich) powszechnie przyjmowano trzy klasyczne wartości: piękno, dobro i prawda⁴¹. Współcześnie wartości te nie tylko zostały w pewnych kręgach zakwestionowane, ale są siły (niestety, również i w Polsce!), które wprost niszczą te wartości. W dotychczasowej kulturze polskiej za wartości powszechnie uznawano: piękno, dobro, prawdę, miłość oraz dobra intelektualne, miłość do rodziny i ojczyzny, patriotyzm, honor i wiarę religijną – szczególnie religię chrześcijańską. Wartości te przynależały do kultury wysokiej. Taką kulturę przekazywały nie tylko rodziny polskie, ale również szkoły, uniwersytety, teatry oraz inne instytucje kulturalne. Natomiast współcześnie upowszechniana jest w życiu społecznym, mediach, a nawet w niektórych teatrach kultura masowa – inaczej określana jako niska – która nastawiona jest głównie na kształtowanie społeczeństwa konsumpcyjnego, biernego, bezrefleksyjnego, niemyślącego, pasywnie przyjmującego narzucane im przez określone siły sposoby interpretacji rzeczywistości. Kultura niska – najogólniej określając – jest prosta, płaska, płytka, banalna, trywialna, schematyczna, wulgarna, kiczowata, przemijająca, powielona, zhomogenizowana (czyli ujednolicona), uniformizująca, skomercjalizowana, często pozbawiona głębszych wartości intelektualnych, zaspokajająca najprostsze potrzeby, a niekiedy wprost ogłupiająca. Oczywiście wymienione cechy kultury niskiej nie dotyczą kultury ludowej (wiejskiej), która chociaż niekiedy ma niektóre elementy kultury masowej, to jednak w zasadzie charakteryzuje się preferencją wartości duchowych i humanistycznych. Podobna ocena dotyczy tzw. religijności masowej i ludowej⁴².

Niejednolite rozumienie wartości przez młode pokolenie, które podlega socjalizacji różnych (niekiedy antagonistycznych) środowisk, powoduje chaos w odczytywaniu wartości i sprawia trudności w rekonstruowaniu systemu

⁴⁰ J e r u s z k a, *Problemy metodyki badań nad wartościami*, s. 126.

⁴¹ G a j d a, *Wartości w życiu człowieka*, s. 14.

⁴² R. J u s i a k, *Współczesny fenomen polskiej pobożności ludowej*, „Myśl Ludowa” 1(2009), s. 79-102.

wartości młodego pokolenia oraz w dokonaniu hierarchizacji tworzących ten system. Świat wartości poznawczych, estetycznych i etycznych człowieka to kształtowanie w nim określonych potrzeb i upodobań, pobudzenie dociekliwości w poszukiwaniu prawdy, umiejętności rozróżniania rzeczy dobrych od złych oraz rozwijanie wrażliwości⁴³. Wartości stanowią bowiem kategorię aksjologiczną i stanowią cel ludzkich dążeń oraz podstawę dążeń życiowych jednostek, grup i społeczności⁴⁴. Są one elementem wspólnego systemu symbolicznego, który służy za kryterium dokonywanych wyborów⁴⁵. Pierwszorzędne znaczenie w formowaniu wartości ma społeczeństwo.

Wychowanie młodzieży w duchu wartości jest bardzo ważne, ale rozróżnienie tego, co jest właściwe, a co nie jest właściwe, jest procesem złożonym, który obejmuje oddziaływanie wielu podmiotów, a ich odbiór przez młodzież i traktowanie jako układu odniesienia są zróżnicowane. Współcześnie istnieje mnóstwo sprzecznych ze sobą idei, młodzi ludzie potrzebują wartości. Młodzież potrzebuje właściwej hierarchii wartości dla swojego rozwoju, normalnego oraz prawidłowego funkcjonowania i rozwiązywania problemów dnia codziennego. Akceptacja mądrego systemu wartości sprzyja przystosowaniu społecznemu lub też powoduje nieprzystosowanie społeczne. Takim systemem zweryfikowanym w doświadczeniu historycznym jest wychowanie według wartości chrześcijańskich.

W praktyce społecznej ludzie cenią różne wartości i angażują się bardziej lub mniej intensywnie w ich urzeczywistnianie⁴⁶. Wartości chrześcijańskie absorbują osobę całkowicie. One – mając autorytet transcendentny i absolutny, ponieważ pochodzą od Boga-Stwórcy – pełnią funkcję czynników podstawowych, fundamentalnych, które organizują i motywują osobową aktywność we wszystkich sferach. Człowiek uznając i ceniąc chrześcijańskie wartości, stara się je wcielać w życie, urzeczywistniać w praktyce.

Wartości mają zakotwiczenie w zbiorowościach. W procesie rozwoju moralnego, a więc przekazywania i przyjmowania określonych wartości, szczególnie rolę odgrywa rodzina. Jest ona częścią złożonego systemu, w którym odbywa się internalizacja wartości zgodnie z preferencjami jego członków⁴⁷.

⁴³ *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, t. VII, s. 38.

⁴⁴ J. T u r o w s k i, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin: TN KUL 1994, s. 17.

⁴⁵ A. K ł o s k o w s k a, *Socjologia kultury*, Warszawa: PWN 1981, s. 178.

⁴⁶ O s t r o w s k a, *W poszukiwaniu wartości*, s. 8.

⁴⁷ M. M i e c z y ń s k a - K o w a l s k a, *Rodzina w procesie przekazywania wartości*, s. 75.

Rodzina – w zależności od różnych czynników – absorbuje i tworzy dla swojego środowiska własny system wartości uznawanych i realizowanych. W konsekwencji wspólnota rodzinna może optymalizować kreowanie systemu wartości u młodego pokolenia. Rodzina poprzez szczególne więzi uczuciowe między poszczególnymi członkami utrwała przekaz wartości w sferze emocjonalnej. Przyjmowane wartości aktywizują zachowania i działania⁴⁸ oraz wpływają na przystosowanie lub nieprzystosowanie społeczne.

3. PRYZSTOSOWANIE I NIEPRYZSTOSOWANIE SPOŁECZNE

Przystosowanie (adaptacja) odnosi się do relacji, jakie zachodzą między jednostką a środowiskiem, w którym ta jednostka żyje. O przystosowaniu mówi się w znaczeniu ogólnym, jako długotrwałym procesie powodującym zmiany (w budowie ciała, zmieniającym zachowania człowieka, jego przyzwyczajenia itp.) w celu ułatwienia człowiekowi życia i rozwoju w określonych warunkach klimatycznych, geograficznych, społecznych i kulturowych. Zdolności przystosowawcze człowieka są zdeterminowane genetycznie, ale również zależą od środowiska socjokulturowego, ekonomicznego, od historii rozwoju osobniczego. Ponieważ przystosowanie jest pewną formą interakcji jednostki z otoczeniem, należy rozpatrzyć to zagadnienie biorąc pod uwagę specyficzny charakter interakcji: jednostka a typ otoczenia (przyrodnicze, społeczne i kulturowe). Jednostka oddziałuje na otoczenie, ale również otoczenie – szczególnie środowisko społeczne i kulturowe – ma wpływ na jednostkę, często wyznaczając jej zachowania poprzez socjalizację i wychowanie oraz modyfikację czynności i reaktywność jednostki.

W przystosowaniu i nieprzystosowaniu społecznym ważną funkcję pełnią procesy socjalizacji i wychowania. Socjalizacja jest współzależnością oddziaływań środowiska społeczno-kulturowego oraz zmian dokonujących się w strukturze psychiki rozwijającej się jednostki, jako konsekwencji coraz pełniejszego funkcjonowania w życiu grupowym. Konsekwencją właściwej socjalizacji jest świadome uczestnictwo w życiu zbiorowym i nabywanie właściwych wzorów postępowania, a także kreowania wartości, zaspokajania i kształtowania potrzeb akceptowanych w grupie. Socjalizowana jednostka, przyswajając społecznie akceptowane sposoby działania prospołecznego, nabywa umiejętności obrony

⁴⁸ B. E c l e r - N o c o ń, *O trzech sposobach przekazywania wartości*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2008, nr 9, s. 30.

własnych interesów, kształtując własną, niepowtarzalną tożsamość. Jest to proces złożony, w którym z jednej strony ma miejsce oddziaływanie środowiska (zróżnicowane sposoby integrowania swoich członków i przygotowania ich do określonych ról społecznych) oraz przystosowywanie się jednostki do niego, a z drugiej nabywanie kompetencji indywidualnych, umożliwiających życie w zbiorowości. Socjalizacja to więc spontaniczne wrastanie w grupy społeczne (rodzina, grupa rówieśnicza, naród, państwo itp.), którego efektem jest uspołecznienie. Natomiast wychowanie jest istotnym mechanizmem w ramach socjalizacji i dotyczy celowego, zorganizowanego kształtowania osobowości, według przyjętego w społeczeństwie ideału wychowawczego. Socjalizacja jest definiowana jako proces zmian osobowych, które są rezultatem jej wchodzenia w interakcje z innymi ludźmi, uczenia się kultury grup i własnych w tych grupach ról, zdobywania dojrzałości i kompetencji społecznych, stawania się podmiotem zdolnym do społecznego funkcjonowania. Socjalizacja jest współzależnością oddziaływań środowiska społeczno-kulturowego oraz zmian dokonujących się przez całe życie w strukturze psychiki rozwijającej się jednostki, jako konsekwencji coraz pełniejszego funkcjonowania w życiu grupowym; świadomego uczestnictwa, nabywania wzorów postępowania, kreowania wartości, zaspokajania i kształtowania potrzeb. Socjalizowana jednostka, przyswajając społecznie akceptowane sposoby działania prospołecznego, nabywa umiejętności obrony własnych interesów, kształtując własną, niepowtarzalną tożsamość. Harmonijne i zrównoważone procesy socjalizacji i wychowania elementów zapewniają jednostce przystosowanie.

Termin „przystosowanie” różnie jest definiowany. Niektórzy utożsamiają to pojęcie ze zdrowiem psychicznym⁴⁹, definiując je w sposób operacyjny przez wymienianie szeregu szczegółowych właściwości, którymi charakteryzują się osoby o dojrzałej osobowości, czyli dobrze przystosowane. Inni przez przystosowanie rozumieją stopień zaspokojenia potrzeb jednostki w danej sytuacji. I tu spotykamy się z takimi określeniami, jak: „przystosowanie wiąże się z zaspokojeniem przez jednostkę potrzeb biologicznych czy psychicz-

⁴⁹ „Osobę zdrową psychicznie można określić jako osobę przystosowaną. Stwierdzenie to znaczy, że nie dręczy się ona niepotrzebnie konfliktami, które przeżywa. Podchodzi do swych problemów w sposób realistyczny, godzi się z tym, co nieuniknione, zdaje sobie sprawę ze swych własnych braków i niedociągnięć oraz braków i niedociągnięć tych osób, z którymi musi mieć do czynienia. Osoba źle przystosowana przeciwnie, niepotrzebnie dręczy się swymi konfliktami, często próbuje rozwiązać swe problemy na przekór rzeczywistości. Na ogół jest skłonna spierać się z innymi ludźmi o sprawy, na które nic nie można poradzić, lub odsuwać się od ludzi, tak że przyjęcie rozwiązania zadowalającego obie strony jest niemożliwe” (E.R. H i l g a r d, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa: PWN 1967, s. 97).

no-społecznych” lub jest to „zdolność zaspokojenia swoich potrzeb w danej sytuacji”, albo też jest to „stopień sukcesu czy porażki w zaspokajaniu swoich potrzeb przez jednostkę”.

W biologicznej koncepcji przystosowanie utożsamiane jest z procesem zachodzącym w organizmie, umożliwiającym przetrwanie i funkcjonowanie organizmu w zmieniających się warunkach bytowych. W literaturze społecznej znaleźć można różne definicje przystosowania. W psychologii nazwą „przystosowanie społeczne” określa się proces, jaki zachodzi w psychice człowieka, który dąży do osiągnięcia stanu równowagi między potrzebami psychicznymi a wymaganiami otoczenia społecznego. Przystosowanie społeczne (*social adjustment*) to harmonijne reakcje jednostki z innymi, to adaptacja do życia społecznego, które umożliwiają optymalne funkcjonowanie osobnika⁵⁰. Przystosowanie dokonuje się w drodze zdobywania przez osobę lub grupę coraz bogatszego doświadczenia w życiu społecznym. Przystosowanie społeczne to proces adaptowania się jednostki bądź grupy do określonych warunków działania społecznego.

Przystosowanie społeczne jest to osiągnięcie przez jednostkę stanu równowagi wewnętrznej oraz jej harmonii ze środowiskiem społecznym i to wymaga pewnej zgodności norm i wartości uznawanych przez jednostkę za system norm akceptowanych w jej społecznym środowisku. W sytuacji, gdy działanie jednostki w środowisku społecznym przynosi jej zaspokojenie potrzeb, wówczas możemy powiedzieć, że osoba jest przystosowana społecznie. Tak więc przystosowanie społeczne równa się zaspokojeniu potrzeb psychiczno-społecznych osoby we wspólnocie, grupie, społeczeństwie, poprzez aktywność wymienionych zbiorowości. Można powiedzieć, że zachodzi współzależność interesów jednostki i grupy. Dzieje się tak, gdy normy i wartości jednostki i grupy są zbieżne oraz występuje optymalizacja działania jednostki i grupy na rzecz realizacji wspólnych interesów, tzn. takiego działania grupy, które jest nagradzające dla osoby. Rozumiane jest jako działanie prowadzące do zaspokojenia potrzeb (interesów) jednostki czy grupy, a więc osoba dobrze przystosowana społecznie to taka, której interesy są zbieżne z dobrem wspólnym grupy, przy czym działania grupy prowadzą jednocześnie do realizacji interesów jednostki.

Przystosowanie osobowe wiąże się z dobrym samopoczuciem jednostki, poczuciem szczęścia, satysfakcji życiowej, samorealizacji. Badacze wyróżniają

⁵⁰ K. P o s p i s z y l, E. Ż a b c z y ń s k a, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa: PWN 1985, s. 9.

wiele przejawów przystosowania i nieprzystosowania. Są to obszary zachowań empirycznie rozpoznawalne. Symptomy dobrego przystosowania to: poczucie zadowolenia, aktywność jednostki w środowisku, współdziałanie, współpraca, współtworzenie oraz radzenie sobie z trudnościami, umiejętność znoszenia ograniczeń, akceptacja zmian standardów zaspokajania swoich potrzeb związanych ze zmianami w grupie. W pedagogicznym ujęciu zwraca się uwagę na to, że w omawianym procesie mogą występować trudności i perturbacje, ale one – przy optymalnym wysiłku jednostki i wsparciu grupy – są pokonane przez wysiłek osoby (samowychowanie), która zmierza, aby optymalnie odgrywać rolę rozwojowo-twórczą. Ważny jest więc aktualny poziom rozwoju osoby, związany z jej wiekiem, indywidualnymi cechami, możliwościami, a także posiadanym zakresem kompetencji komunikacyjnych.

O przystosowaniu społecznym jednostki decydują dwa procesy: pierwszy dotyczy sposobu spostrzegania świata (przetwarzania informacji, zapamiętywania wrażeń i doświadczeń oraz odbioru bodźców płynących ze środowiska, które wyznaczają zachowanie jednostki), drugi odnosi się do różnic indywidualnych, a więc cech osobowości społecznej (dwie jednostki w jednakowym środowisku będą zachowywać się różnie, ponieważ mają różne osobowości społeczne, tj. wyposażenie genetyczne, indywidualną biografię, wychowanie w rodzinie).

Z punktu widzenia pedagogiki przystosowanie społeczne jest rozumiane wielorako. Najczęściej: jako satysfakcjonujące pełnienie ról społecznych oraz jako uzyskiwanie równowagi między potrzebami jednostki a warunkami otoczenia społecznego, a także jako realizację swoich potrzeb społecznych i zaspokajanie potrzeb innych, przy czym akcentuje się współpracę, współdziałanie, współtworzenie. Ważnym elementem jest tu dostrzeżenie możliwości osoby, jeżeli chodzi o wypełnianie funkcji społecznych (zadań, które oczekuje społeczność) oraz wartości samego środowiska. Oba elementy w chrześcijańskiej pedagogii są uwzględniane i mądrze ujmowane⁵¹.

Aktywność człowieka przystosowanego zmierza do zaspokojenia osobistych potrzeb przez jednoczesną realizację zadań społecznych. W tym procesie: „człowiek nie tylko zaspokaja swoje potrzeby, lecz również organizuje twórczo swe otoczenie. Zmienia, przekształca i doskonali świat, w którym żyje. Niejednokrotnie też świadomie burzy i unicestwia równowagę ze środowiskiem w celu wytworzenia nowych wartości warunkujących zarówno rozwój

⁵¹ R. J u s i a k, *Pedagogia społeczna Kościoła katolickiego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 201.

jego własnej osobowości, jak i postęp całego społeczeństwa”⁵². Ujmując przystosowanie społeczne w aspekcie zaspokojenia przez jednostkę potrzeb psychiczno-społecznych można przyjąć, że: „przystosowanie zachodzi w sytuacji współzależności interesów jednostki i grupy, to jest w sytuacji, gdy normy i wartości jednostki i grupy są zbieżne”⁵³. Przystosowanie społeczne można więc traktować jako składnik złożonych mechanizmów regulacyjnych, obejmujący całość kształt procesów obustronnej wymiany między jednostką a środowiskiem społeczno-kulturowym. Przystosowanie byłoby więc aspektem procesów regulacyjnych życie społeczne i odnosi się do tych procesów, których efektem jest osiągnięcie harmonii między osobą a społecznymi warunkami, w jakich ona żyje. Jest to stan, w którym osoba osiąga równowagę między własnymi potrzebami a wymaganiami życia społecznego, warunkami zewnętrznymi.

Dostosowanie jest procesem ciągłym, wielostronnym i aktywnym⁵⁴, i odwrotnie: niedostosowanie jest rezultatem nieudanego dostosowania się, jest to proces ciągły, wyrażający się w przechodzeniu z jednego etapu, jeszcze nie zaburzonego, do drugiego, już niedostosowanego. Tym tłumaczymy fakt, że sposoby takich osób (zależnie od etapu) są różne. Może więc być też „złe przystosowanie”, które w polskiej literaturze naukowej określane jest jako „niedostosowanie społeczne”. Klasyczne określenie młodzieży niedostosowanej brzmi: „zespół wszystkich nieletnich wymagających specjalnych metod wychowawczych, medyczno-psychologicznych i medycznych; tych wszystkich, wobec których z jednej strony pracodawca i urzędy publiczne muszą zastosować metody specjalne, z drugiej zaś strony wychowawcy muszą się uciekać do sposobów specjalnych; tych wszystkich, dla których trzeba czegoś innego niż dla zespołu innych”⁵⁵. Określenie to ujmuje zjawisko niedostosowania społecznego od zewnątrz, z punktu widzenia społecznego tych, którzy wymagają specjalnej troski, którą społeczność ludzi normalnych powinna otoczyć określone osoby (jednostki „niedostosowane”), a więc tych, którzy – z różnych powodów – nie zrealizowali procesu „dostosowania społecznego” (adaptacji społecznej).

⁵² M. P r z e t a c z n i k o w a, J. K a i s e r, *Czynniki emocjonalne i społeczne w rozwoju przystosowania człowieka do środowiska*, w: *Czynniki rozwoju człowieka*, red. N. Wolański, Warszawa: PWM 1972, s. 424.

⁵³ A. K o ł o d z i e j, *Rola grup w procesie przystosowania jednostki*, „Psychologia Wychowawcza” 1973, nr 2, s. 173.

⁵⁴ F. M c K i n n e y, *Psychologia osobistego dostosowania się*, New York 1961, s. 17.

⁵⁵ M. G r z e g o r z e w s k a, *Pedagogika specjalna* (skrypt wykładów), Warszawa: PIPS 1964, s. 317.

Współcześnie powszechnie przyjmowana jest teza, że „za dziecko społecznie nieprzystosowane uważa się takie dziecko, które jest niezdolne do swobodnego uczestnictwa w życiu swej grupy i do reagowania na jej wymagania w sposób możliwy do przyjęcia”⁵⁶. Inni przyjmują, że „za niedostosowanie należy uznać dziecko, które rozwija się w taki sposób, że odbija się to źle na nim samym albo na jego kolegach, a które bez specjalnej pomocy z zewnątrz nie może poprawić swych stosunków z rodzicami, nauczycielami i innymi dorosłymi”⁵⁷. W konkluzji można przyjąć stwierdzenie, że dziecko niedostosowane nie działa w swoim najlepszym interesie (bowiem motywacja jego działania jest nierealistyczna), a swoim działaniem stwarza sobie wiele kłopotów, których samo nie jest w stanie rozwikłać. Reakcje takiego dziecka są skomplikowane, tzn. nie można ich przewidzieć i na ogół są one nieproporcjonalne do bodźców, które je wywołały i dlatego zachowanie takiego dziecka rzadko kiedy jest właściwie oceniane przez dorosłych, a konsekwencją takiej sytuacji jest brak sukcesów. Niemożności osiągnięcia sukcesu towarzyszy złe samopoczucie dziecka i czuje się ono nieszczęśliwe. Jest to główny element społecznego niedostosowania⁵⁸.

Niedostosowanie społeczne odnosi się do różnych zaburzeń w społecznej adaptacji jednostki⁵⁹. Osobę sensownie żyjącą i harmonijnie funkcjonującą w relacjach z innymi, można określić jako osobę przystosowaną⁶⁰. Oznacza to, że nie dręczy się ona niepotrzebnie konfliktami, które przeżywa, a do swych problemów podchodzi w sposób realistyczny, godzi się z tym, co nieuniknione, zdaje sobie sprawę ze swych braków i niedociągnięć oraz braków i niedociągnięć tych osób, z którymi wchodzi w relacje. Natomiast osoba nieprzystosowana – przeciwnie – dręczy się swymi problemami i często próbuje rozwiązać swe problemy na przekór rzeczywistości. Na ogół jest konfliktowa i skłonna spierać się z innymi ludźmi o sprawy, na które nic nie może poradzić⁶¹. Oba określenia ujmują się w formie modelu, a w praktyce rozumiane są ze względu na konkretny układ odniesień⁶².

⁵⁶ W. D. W a l l, *Wychowanie i zdrowie psychiczne*, Warszawa: PWN 1960, s. 268.

⁵⁷ J. K o n o p n i c k i, *Niedostosowanie społeczne*, Warszawa: PWN 1971, s. 19.

⁵⁸ Tamże, s. 20.

⁵⁹ L. P y t k a, *Skala nieprzystosowania społecznego. Podręcznik*, Warszawa: Wydanie Radia i Telewizji 1984, s. 6.

⁶⁰ P o s p i s z y l, Ż a b c z y Ń s k a, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, s. 9.

⁶¹ H i l g a r d, *Wprowadzenie do psychologii*, s. 772.

⁶² K. P o s p i s z y l, *Poglądy na istotę niedostosowania społecznego*, „Szkoła Specjalna” 1976, nr 3.

4. WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE W PROCESIE INTEGRALNEGO ROZWOJU OSOBNY

Wychowanie jest to przygotowanie człowieka do sensownego życia i kształtowanie jego osobowości według przyjętych ideałów (wartości) w warunkach konkretnej rzeczywistości społecznej i kulturowej, w tym i religijnej. Obejmuje ono zarówno świadome, celowe oddziaływania na jednostkę odpowiedzialnych za wychowanie osób (rodziców, wychowawców), także grup oraz instytucji (rodzina, Kościół), jak i systemu wychowania równoległego (telewizja, prasa, placówki kulturowe itp.), a przede wszystkim własny wysiłek człowieka nad kształtowaniem własnej osobowości. Proces ten jest szczególnie intensywny w okresie młodości, ponieważ w tym okresie człowiek musi dostosować się do życia w społeczeństwie. Wychowanie to wprowadzenie jednostki w kulturę społeczeństwa, a w tym procesie wartości odgrywają podstawową rolę.

Wartości – jak powiedziano – to pomoc w orientacji życiowej, wskazówki w postępowaniu wobec siebie i wobec świata. Człowiek żyje w różnych zbiorowościach i wartości określają zachowania godne i niegodne naśladowania. Za pośrednictwem reguł życia społecznego, przekazów i obyczajów człowiek uczy się rozróżniać między tym, co dobre i właściwe, a tym co złe i fałszywe. W naszej kulturze przez całe wieki istniały niekwestionowane wartości, które ustalały powszechnie obowiązujące reguły postępowania i czuwały nad ich przestrzeganiem. Były to wartości chrześcijańskie. W Polsce po okresie transformacji systemowej powstał ogromny chaos aksjologiczny⁶³. Ewidentna eskalacja przemian społeczno-politycznych i ekonomicznych, forsowanie stylu życia proponowanego przez neoliberalizm, który uwidacznia się w skrajnie pojmowanej autonomii bez liczenia się z dobrem wspólnym, widzenie ludzkiego życia jedynie w kategoriach ekonomicznych, wreszcie słabnąca rola rodziny – doprowadziły do zagubienia dużej części młodzieży (niestety, niekiedy również i starszego pokolenia!). W procesie wychowania należy zachować roztropną rozwagę pomiędzy wartościami tradycyjnymi (chrześcijańskimi) a demokratycznymi (pluralizmem).

Empiryczna analiza rzeczywistości wykazuje, że integralny proces rozwoju osobowego satysfakcjonująco jest realizowany, jeżeli przyjmowane są chrześcijańskie wartości⁶⁴. Pierwszą obserwacją empiryczną z tego zakresu jest

⁶³ J u s i a k, W a w r o, *Przemiany w preferencji wartości młodzieży polskiej*, s. 75.

⁶⁴ J u s i a k, *Pedagogia społeczna Kościoła katolickiego*, s. 207.

fakt, że w tej religii każdy człowiek jest ujmowany jako osoba, „dziecko Boże”, istota stworzona „na obraz Boży”, jednostka autonomiczna i mająca ogromny potencjał rozwojowy. Człowiek ujmowany jest realistycznie, bowiem istnieje i rozwija się dzięki innym, ale równocześnie (po grzechu pierworodnym) ma skłonności do złego i – chyba jako jedyna istota na ziemi – może szkodzić samemu sobie, a nawet zupełnie zniszczyć samego siebie (dramatycznym przejawem niszczenia siebie są samobójstwa i różne formy uzależnienia). Okazuje się, że wartości chrześcijańskie – oparte na dekalogu i Ewangelii – chronią przed tego typu zachowaniami.

Pedagogika chrześcijańska precyzuje wartości wyznawane w tej religii, określa je jako cele, normy i zasady postępowania. Przy czym – co należy mocno podkreślić – pedagogiczna ich prezentacja opiera się na empirii, zweryfikowanej wielowiekowym doświadczeniem. Wartości chrześcijańskie w zasadniczym elemencie są stałe (wiara oraz miłość Boga i bliźniego), ale są modyfikowane w szczegółach, dostosowywane do czasu i miejsca (w teologicznym ujęciu oznacza to *odkrywanie* lub *rozpoznawanie znaków czasu*), a proces ten dokonuje się na podstawie doświadczenia pedagogicznego i psychospołecznego tak, aby każdej osobie umożliwić integralny rozwój.

Wartości są faktem empirycznym wynikającym z analizy ludzkiego doświadczenia w odniesieniu do procesów rozwoju i wychowania⁶⁵. Chrześcijańskie wartości podlegają weryfikacji empirycznej. Stwierdza się, że postępowanie sprzeczne z tymi wartościami prowadzi do zaburzeń w rozwoju wychowanka, do patologii, do wyrządzania krzywdy sobie i innym, a w odniesieniu do młodzieży – do niedostosowania społecznego. Doświadczenie pedagogiczne w sposób oczywisty potwierdza, że młody człowiek potrzebuje wartości, czyli określonego systemu norm i zasad postępowania. Chrześcijańskie wartości (normy i zasady) sprzyjają rozwojowi wychowanka, a jednocześnie chronią go przed błędnymi postawami, przed wyrządzaniem krzywdy (sobie i innym ludziom).

Potrzeba wychowania ku wartościom wynika z empirycznie udokumentowanego faktu, że odkrycie przez wychowanka przekonywających go wartości sprzyja jego rozwojowi. Pedagogika chrześcijańska przyjmuje personalistyczną wizję człowieka – widzi go jako osobę. Być osobą to być kimś zdolnym do myślenia, miłości i wolności, to być zdolnym do rozumienia siebie i świata. Ostatecznym sensem ludzkiego życia jest rozwój miłości (względem Boga

⁶⁵ M. D z i e w i e c k i, *Wychowanie ku wartościom*, www.marekdziewiecki.pl [dostęp: 01.08.2014].

i bliźnich) i aktywne włączenie się w obiektywną historię dla tworzenia dobra (własnego = świętość i zbawienie oraz wspólnego = *bonum comune*). Według nauki chrześcijańskiej, po grzechu pierworodnym osoba ludzka jest zraniona, może krzywdzić siebie (grzech indywidualny) i innych (grzechy społeczne). Z tego powodu w procesie wychowania należy przekazywać wartości chrześcijańskie, one bowiem porządkują życie indywidualne i społeczne i są podstawą integralnego rozwoju. Dla wierzącego wartości te mają legitymizację teistyczną, ponieważ zwerbalizował je Jezus Syn Boży. Przyjęcie ich i konsekwentne ich realizowanie zapewnia kształtowanie dojrzałej osobowości (w rozumieniu religijnym są drogą do świętości). Celem wychowania i potwierdzeniem rozwoju osobowego jest osiągnięcie przez wychowanka zdolności rozumienia wartości, ich akceptacji i konsekwentnej realizacji. Pedagogika chrześcijańska podkreśla, że należy kochać siebie i innych (drugie przykazanie: *Miłuj bliźniego jak siebie samego*), a także być zdolnym do przyjęcia miłości od innych i zawsze dążyć do prawdy (o sobie i innych). Z tego powodu podstawowymi wartościami, na których opiera się wychowanie, jest obiektywna prawda o człowieku oraz dojrzała miłość. Prawda jest poznawana poprzez obiektywne ludzkie doświadczenie, a realizacja miłości dostarcza satysfakcji życiowej, radości i zapewnia zbawienie, a obiektywne konsekwencje takiej postawy są zawsze pozytywne. Wychowanie ku respektowaniu chrześcijańskich wartości wymaga udzielenia wychowankom podwójnego rodzaju pomocy wychowawczej. Po pierwsze – należy demaskować antywartości, które prowadzą do niedostosowania społecznego i patologii. Po drugie – trzeba ukazywać i promować młodemu pokoleniu rzeczywiste wartości, które są umysłowo uzasadnione i rozumowo przyjęte, a których zasadność potwierdza wiedza empiryczna (doświadczenie pedagogiczne).

W polskiej rzeczywistości coraz częściej spotykamy się z zagrożeniem polegającym na ukazywaniu jako wartości takich zasad postępowania, które w rzeczywistości wartościami nie są. Jednym z takich stereotypów zagrażających wychowaniu jest absolutyzowanie demokracji i uznawanie jej za wartość najważniejszą (demokracja jest mechanizmem podejmowania decyzji w życiu publicznym i może być wykorzystywana w sposób dojrzały lub w sposób błędny, okrutny, ludobójczy – np. Hitler i naziści doszli do władzy w sposób demokratyczny). Tymczasem demokracja nie gwarantuje automatycznie podejmowania dojrzałych decyzji, a ich jakość zależy od stopnia dojrzałości ludzi, którzy się tym mechanizmem posługują. Błędem jest również powoływanie się na demokrację w dziedzinie moralności. Innym nieporozumieniem jest uznawanie tolerancji jako wartości najważniejszej (podstawowej) i przyjmowanie, że należy równorzędnie traktować wszystkie zachowania i postawy

(zakaz odróżniania dobra od zła), także zaburzone i niebezpieczne. Jest to antywychowawcze i prowadzi do cynizmu oraz nihilizmu. Tego typu nieporozumień, które mają miejsce w publicznym propagowaniu w Polsce antywartości, jest wiele.

W działaniach pedagogicznych przyjmujących chrześcijańskie wartości należy w sposób mądry ukazywać racjonalność i dobre efekty życia według wartości ewangelicznych. Najpierw należy ukazać bezapelacyjną wartość prawdy (Pan Jezus powiedział: „Poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli”). Podstawą wychowania chrześcijańskiego jest uznanie wartości prawdy, która ujmowana jest egzystencjalnie i empirycznie, jako możliwość poznawania i rozumienia siebie oraz otaczającej nas rzeczywistości. Na podstawie doświadczenia własnego oraz obserwacji życia innych ludzi można rozróżnić: co służy dobru i co go rozwija oraz co mu zagraża i co go niszczy. Posługując się myśleniem, dysponując inteligencją i umiejętnością rozumowania, przyjmując ewangeliczne wartości, człowiek może odkrywać prawdę w odniesieniu do samego siebie (co służy jego dobru i co mu szkodzi), innych (są ludzie dobrzy i ci, którzy czynią zło) oraz otaczającego świata (jako dzieło Boga, jest dobry i piękny). Poznanie prawdy o sobie i innych może ustrzec człowieka od podejmowania ryzykownych eksperymentów w stosunku do siebie (na własnym organizmie) i innych (przyjmując postawę submisyjną lub autokratyczną) oraz nie realizować zachowań innych, które prowadzą do niszczenia siebie i innych. Współcześnie – jak już o tym wspomniano – odchodzi się od dążenia do poznania prawdy, a w życiu społecznym dominuje myślenie naiwne, iluzoryczne, często cyniczne. Przynosi to bardzo kontrowersyjne rezultaty wychowawcze.

Innym warunkiem pełnego rozwoju osobowego – oprócz dążenia do poznania prawdy – jest właściwe rozumienie miłości. Chrześcijaństwo ukazuje mądrą i przekonującą koncepcję miłości (siebie i innych). Pomaga odkryć prawdę o samym sobie i o świecie zewnętrznym a także ułatwia przyjęcie samego siebie (ze swą potencjalnością do dobra i zła) oraz innych z życzliwością, cierpliwą przyjaźnią i troską (pomimo ich słabości). Wartością jest miłość prawdziwa, a nie jakakolwiek miłość (niektórzy określają tak niekiedy wątpliwe, a nawet destruktywne i niemoralne zachowania, np.: „pokochać się”). Chrześcijańskie rozumienie miłości jest związane z odpowiednią postawą (nie tylko z uczuciem) i wyraża się w obiektywnej trosce o drugą osobę i oznacza decyzję, aby aktywnie tworzyć dobro (własne i innej osoby). Taka postawa stawia wymagania (sobie i innym), cieszy się dobrem oraz mobilizuje do pokonywania słabości i zła. Wyraża się to w przyjęciu siebie i innych z dojrzałą miłością. Doświadczenie poucza, że tam, gdzie jest nienawiść, wrogość,

agresja, gdzie więzi oparte są na przemocy i strachu, tam jest cierpienie i nie ma warunków do integralnego rozwoju. Chrześcijańskie rozumienie prawdy i miłości są ważnymi wartościami i umożliwiają integralny rozwój osoby oraz chronią młodych od zagubienia.

*

Wartości odgrywają ważną rolę w życiu każdego człowieka, przy czym ważne jest, jakie wartości człowiek przyjmuje oraz jaką ma ich hierarchię. Doświadczenie potwierdza tezę, że wartości chrześcijańskie ułatwiają przystosowanie społeczne tym, którzy je przyjmują, a odrzucanie ich często powoduje niedostosowanie społeczne, szczególnie młodego pokolenia, które współcześnie w Polsce narażone jest na oddziaływanie ideologii, która walczy z wartościami ewangelicznymi.

W chrześcijaństwie u podstaw przyjmowania wartości leży zrozumienie ich treści oraz znaczenia dla integralnego rozwoju osobowego i tworzenia dobra wspólnego. Należy więc zwrócić szczególną uwagę, aby młode pokolenie świadomie przyjmowało wartości chrześcijańskie, ukazując ich walor i mądrość, korzyści indywidualne i społeczne z ich przyjęcia (akceptacji) i praktycznego wcielania w życie. Młodość jest szczególnym okresem życia i należy zmierzać, aby ona świadomie akceptowała wartości chrześcijańskie, tłumacząc ich sens, wyjaśniając znaczenie i uzasadniając życiowym doświadczeniem. Ważne jest, aby młodzi ludzie samodzielnie (bez nacisku i przymusu ze strony rodziców i wychowawców) uznawali ewangeliczne wartości, przyjmowali je i czynili z nich część swojej osobowości. Takie postępowanie ułatwi młodym ludziom przystosowanie społeczne do wartościowych społeczności i ochroni od niedostosowania społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- B u c z y ń s k a - G a r e w i c z H.: Znak, znaczenie, wartość, Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza 1975.
- D e n e k K.: Wartości i cele edukacji szkolnej, Poznań-Toruń: Wydawnictwo EDYTOR 1994.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI w., t. VII, red. E. Różycka, J. M. Śnieciński, Warszawa: Wydawnictwo „Żak” 2005.

- F l o r e k A.: Przystosowanie szkolne uczniów w pierwszych latach nauki w szkole podstawowej i niektóre jego uwarunkowania, „Psychologia Wychowawcza” 1983, nr 4.
- G a j d a J.: Wartości w życiu człowieka, Lubin: Wydawnictwo: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej 1997.
- G a ń c z a r c z y k A.: Orientacje życiowe młodzieży w warunkach transformacji ustroju, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1994.
- G r z e g o r z e w s k a M.: Pedagogika specjalna (skrypt wykładów), Warszawa: PIPS 1964.
- H i l g a r d E. R.: Wprowadzenie do psychologii, Warszawa: PWN 1967.
- J e r u s z k a U.: Problemy metodyki badań nad wartościami uczniów szkół zawodowych dla młodzieży, w: Z badań w pedagogice nad wartościami, red. W. Furmanek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006.
- J u s i a k R.: Refleksje o świecie wartości nauczycieli w kontekście transformacji ustrojowej w Polsce, „Studia Sandomierskie”. Teologia-Filozofia-Historia 9(2002).
- J u s i a k R.: Kościół katolicki wobec wybranych kwestii społecznych i religijnych w Polsce. Studium socjologiczne, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- J u s i a k R.: Współczesny fenomen polskiej pobożności ludowej, „Myśl Ludowa” 1(2009).
- K a z u b o w s k a U.: Rodzina jako najważniejsza przestrzeń kształtowania się systemu wartości i tożsamości dziecka, w: Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana, red. W. Muszyński, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2010.
- K ł o s k o w s k a A.: Socjologia kultury, Warszawa: PWN 1981.
- K o j s W.: Działanie edukacyjne jako wartość i wskaźnik wartości- wybrane kwestie metodologiczne i pedagogiczne, w: Z badań w pedagogice nad wartościami, red. W. Furmanek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2006.
- K o ł o d z i e j A.: Rola grup w procesie przystosowania jednostki, „Psychologia Wychowawcza” 1973, nr 2.
- Mały słownik etyczny, red. S. Jedynek, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta 1994.
- M a r o d y M.: Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa: PWN 1976.
- M i c h a ł o w s k i S.: Pedagogia wartości, Bielsko-Biała: Wydawnictwo DEBIT 1993.
- M i e l i c k a H.: Socjologia wychowania – wybór tekstów, Kielce: Wydawnictwo Stachurski 2000.
- N e w c o m b, Social Psychology, New York 1970.
- O l e c h n i c k i K., Z a ł ę c k i P.: Słownik socjologiczny, Toruń: Wydawnictwo Graffiti BC 1997.
- O s s o w s k i S.: Dzieła, t. III: Z zagadnień psychologii społecznej, Warszawa: PWN 1967.
- O s t r o w s k a K.: W poszukiwaniu wartości, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 1994.
- P o s p i s z y ł K., Ż a b c z y ń s k a E.: Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa: PWN 1985.
- P r z e t a c z n i k o w a M., K a i s e r J.: Czynniki emocjonalne i społeczne w rozwoju przystosowania człowieka do środowiska, w: Czynniki rozwoju człowieka, red. N. Wolański, Warszawa: PWM 1972.
- R e b e r A. S.: Słownik psychologii, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2000.
- R o k e a c h M.: The Nature of Human Values, New York 1973.
- Słownik psychologiczny, red. W. Szewczuk, Warszawa: Wiedza Powszechna 1979.
- S t ę p i e ń A. B.: Wstęp do filozofii, Lublin: Wydawnictwo KUL 2001.
- S z c z e p a ń s k i J.: Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa: PWN 1972.
- S z y m a ń s k i M. J.: Młodzież wobec wartości, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych 1998.

- Ś w i d a H.: Pojęcie wartości i jej znaczenie dla funkcjonowania osobowości, w: *Młodzież a wartości*, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne 1979.
- T a l a r c z y k M.: Znaczenie wartości, „*Wychowawca*” 2004, nr 6.
- T u r o w s k i J.: *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin: TN KUL 1994.
- W a w r o F. W.: Współczesne elity a wartości i kwalifikacje, w: *Społeczne światy wartości. Księga pamiątkowa z okazji 70. Jubileuszu prof. dr hab. Józefa Styka*, red. A. Kolasa-Nowak, W. Misztal, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2012.
- W a w r o F. W.: Kierunki wartościowania młodzieży licealnej w kontekstach społecznych, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, red. F. W. Wawro, Lublin 2008.
- W a w r o F. W.: Wybory wartościujące polskiej młodzieży na emigracji: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, red. F. W. Wawro, Lublin 2008.
- W a w r o F. W.: Wartości i plany życiowe młodzieży w świetle badań, w: *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004.
- W y s o c k a E.: Młodzież a wartości. Rozbieżność interpretacji wartościowania młodzieży w świetle odmiennych perspektyw teoretycznych i metodologicznych, w: *Z badań w pedagogice nad wartościami*, red. W. Furmanek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2006.
- Ż y g u l s k i K.: *Wartości i wzory kultury*, Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ 1975.

WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE
A PRYZYSTOSOWANIE I NIEDOSTOSOWANIE SPOŁECZNE
WSPÓŁCZESNEGO MŁODEGO POKOLENIA

S t r e s z c z e n i e

Wartości odgrywają ważną rolę w życiu każdego człowieka, przy czym ważną sprawą jest, jakie wartości człowiek przyjmuje oraz jaką ma ich hierarchię. W chrześcijaństwie u podstaw przyjmowania wartości leży zrozumienie ich treści oraz znaczenia dla integralnego rozwoju osobowego i tworzenia dobra wspólnego. Należy więc zwrócić szczególną uwagę, aby młode pokolenie świadomie przyjmowało wartości chrześcijańskie, ukazując ich walor i mądrość oraz korzyści indywidualne i społeczne z ich przyjęcia (akceptacji) i praktycznego wcielania w życie. Młodość jest szczególnym okresem życia i należy zmierzać, aby ona świadomie akceptowała wartości chrześcijańskie, tłumacząc ich sens, wyjaśniając znaczenie i uzasadniając życiowym doświadczeniem. Ważne jest, aby młodzi ludzie samodzielnie uznawali ewangeliczne wartości, przyjmowali je i czynili z nich część swojej osobowości. Takie postępowanie ułatwi młodym ludziom przystosowanie społeczne do wartościowych społeczności i ochroni od niedostosowania społecznego.

Słowa kluczowe: wartości chrześcijańskie, przystosowanie społeczne, niedostosowanie społeczne, młodzież.

CHRISTIAN VALUES IN RELATION TO SOCIAL ADJUSTMENT
AND MALADJUSTMENT OF THE CONTEMPORARY YOUTH

S u m m a r y

Values are important in everyone's life. It is equally important to choose one's values and build their hierarchy for personal growth. In the Christian optics, the motivation for the choice of values lies in understanding them and in recognizing their role in integral personal and social development. It is of utmost importance to make the youth consciously accept Christian values by revealing their merits for personal and social growth. It is important to show the merits of accepting the values and of their practical application in life. Youth is a period of life when Christian values should be promoted by explaining their sense and supporting it by real life experiences. It is vital that young people learn to recognize evangelical values on their own, accept them and make them inherent in their personality. This kind of approach can help young people become members of valuable communities, preventing their social maladjustment.

Translated by Konrad Klimkowski

Key words: Christian values, social adjustment, social maladjustment, youth.